

STJEPAN RADIĆ, Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu, Zagreb–Sisak–Ljubuški, »Consilium«, Zagreb, 1993., 60 str.

Rasprave poznatih povijesnih osoba o bosansko-hercegovačkom pitanju zbog aktualnih su događaja ponovno došle do izražaja. Poslije pretiska Pilarova (Suedlandovoga) »Južnoslavenskog pitanja« i Starčevićeva »Istočnoga pitanja«, objavljeno je i djelo Stjepana Radića pod nazivom »Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu«. Radi se o knjižici izvorno tiskanoj 1908. godine. Dakle, u vremenu austrougarske aneksije BiH, koja je izazvala međunarodnu konfrontaciju, i to ne samo između neposredno zainteresiranih naroda: Hrvata, Srba i Muslimana, nego i između većih neposredno zainteresiranih europskih velesila: Austro-Ugarske i Rusije. Okolnosti su, prije svega ruska vojna nespornost i odlučnost Beča, dovele samo do privremenog prekida krize, a BiH je i dalje ostala nesigurna zemlja.

Političarima koji su podržavali ideju hrvatske državotvornosti teritorijalna je pripadnost BiH bila posve jasna. Ipak, postojale su određene stranačke razlike u pristupu opravdavanju hrvatskih prava na spomenuto područje. S. Radić, prvak Hrvatske Pučke Seljačke Stranke, istaknuo je hrvatsko pravo spajajući, kako je to sam napisao, »narodnjačku« tradiciju mišljenja F. Račkoga, J. J. Strossmayera i I. Mažuranića a pri tome nije zaboravio ni određene starčevićanske nazore. Upravo je Radić sa svojom sposobnošću kombiniranja različitih političkih nazora pod plaštom seljačke ideologije pokušavao pronaći rješenja koja bi ga činila originalnim. Dakako, učinci Radićevih prosudbi tijekom austrougarskoga razdoblja (oporbenjak u maloj parlamentarnoj stranci) nemaju težinu poput onih iz vremena monarhističke Jugoslavije kada je bio nacionalni vođa Hrvata.

Kod Radićeva istupa valja uočiti niz komponenata. U prvom redu, on priprema teoretsku podlogu za svoja rješenja. Posebno podvlači sadržaj »narodnoga prava« bez kojega nema modernog državnog razvoja. Nakon definiranja termina narodnoga prava Radić zaključuje da u slučaju Hrvata postoji narod koji mora dobiti priznanje državne vlasti. Na dalje, Radić je kako u ovome tako i u drugim onodobnim djelima kontinuirano isticao pokretačke i vodeće ideje suvremenoga svijeta: demokraciju i nacionalizam. To je kod njega značilo da je narod kao temeljni oblik postojećeg univerzalnog sustava trebao imati pravo razvitka i to na način da zadovolji sve svoje pripadnike »bilo posvema samostalno, bilo u okviru koje veće međunarodne skupine« (str. 8.). Kod analize navedenih komponenti valja imati na umu da je Radić pitanje BiH sagledavao unutar postojećeg dualističkog austrougarskog državnog uređenja u kojemu nije za sve narode postojala ravnopravna raspodjela političke vlasti.

Za S. Radića ukupno stanovništvo BiH kategorički nije tvorilo poseban narod, a još manje nije imalo osnova za predstavljanje bilo kakvog samosvojnog državotvornog faktora. Tadašnji muslimanski živalj ocijenio je »po krvi i jeziku našim«, ali »zanešen turskim sultanom« i podložan srpskoj propagandnoj penetraciji, nesposobnim za racionalan i funkcionalan izbor – a to je potpuno okretanje Europi kojoj hrvatska državno-narodna misao teži. Muslimanima je s obzirom na religioznu specifičnost neizbježno trebalo osigurati punu vjersku autonomiju. Vidljiva je osuda muslimanskih želja za obnovom starih odnosa iz razdoblja turske vladavine nad bosanskim pašalukom.

Srpsko pučanstvo je prikazano kolektivnim karakteristikama, a spomenuto je i njihovo ponašanje izvan BiH: u Trojnoj kraljevini i Srbiji koje je neosporno dokazivalo iredentističke tendencije. Radić je bio uvjeren da Hrvati mogu sa svojom slavenskom pučkom kulturom i učinkovitom gospodarskom organizacijom nadvladati srpske pretenzije. Kod ocrtavanja vlastitoga hrvatskoga naroda u BiH, S. Radić je istakao njegove vrline, prije svega, sklonost prema prosvjetnom uzdizanju i uspješan demografski rast. Posebno je naglasio vrijednost hrvatskoga državnog prava na temelju kojega se mogao opravdati čin aneksije. Isticanje hrvatskog karaktera je važno zbog njenog uklapanja u novo državno tijelo. Tu se prije svega mislilo na stvaranje cjeline prema kojoj bi BiH pripala Hrvatskoj.

Aneksija BiH bila je za Radića pozitivan korak u rješavanju Istočnoga pitanja. S konačnim definiranjem državnog statusa BiH unutar srednjoeuropskog kompleksa moglo se računati i na stišavanje nacionalnih strasti. Pripojenje je trebalo koristiti i provedbi austroslavističke politike jer je s ulaskom BiH povećan broj slavenskog stanovništva u Monarhiji. S tom činjenicom bi cjelokupni slavenski korpus Monarhije mogao potraživati naspram vladajućeg njemačko-mađarskog dualizma ravnopravnost naroda i međusobno poštovanje.

Nekim današnjim promatračima možda je teško shvatljiv Radićev pristup u pogledu BiH. Ako se ima na umu geopolitički položaj Hrvatske, rascjepkanost hrvatskih područja isključivo unutar Austro-Ugarske Monarhije i pozitivno povijesno naslijeđe hrvatskog državnog prava (odavnina postojeća hrvatska država), onda i ne čudi Radićev odnos prema aneksiji BiH i njegovo puno opravdanje hrvatskog prava na to područje. Još je njegov plan reforme državnog oblika iz 1905. godine značio opravdanje Habsburške monarhije jer je ona mogla najbolje zaštititi interese svih njezinih naroda i građana.

Stjepan Matković

EVGENIJ KUMIČIĆ, Govori, Zagreb, 1994., 558 str.

Objavljivanje dijela govora jednog od najvećih političkih oratora hrvatske povijesti značajan je izdavački poduhvat. Izbor koji nam je ponuđen ukazuje na intelektualne i domoljubne kvalitete govornika, ali, i na vrijeme i prilike u kojemu su ti govori nastali. Izbor E. Kumičića (1850.–1904.) sasvim je razumljiv. U njegovom liku spojio se popularan književnik i strastven političar. Pokazalo se da pisac najčitanijeg hrvatskog romana Urota Zrinjsko-Frankopanska, osim lake ruke posjeduje i dar za govorništvo. Kao govornik rijetkog žara i zanosa učinio je vrlo mnogo na nacionalnom osvještavanju hrvatskog naroda. Pogotovo se istakao u uspješnom izgrađivanju narodnog otpora protiv tada prisutne ideje mađarske supremacije. Dakako, nezaobilazni su i njegovi govori u prilog javne borbe za hrvatsku nezavisnost i stjecanje dostojnog položaja kraljevine Hrvatske. Svoje zadnje govore 1903. godine izrekao je kao predsjednik čiste stranke prava, i to u atmosferi kada je trebao zbog unutarpravaških raskola većinu pozornosti posvećivati osobnim, a ne načelnim problemima.

Glavna inspiracija Kumičićevih govora bio je čisti patriotizam. Stoga je on u svojoj političkoj karijeri izabrao stranku prava. Kao takav, iskreno je slijedio put Ante Starčevića koji je najjasnije izrazio hrvatsku narodnu i državnu misao. Kumičićeva osnovna želja bila je da i Hrvati steknu položaj kakav već imaju i druge nacije. To se osjećalo ne samo u njegovim političkim govorima, nego i u raznim ostalim, a napose, umjetničkim djelima. Valja naglasiti i Kumičićevo djelovanje s moralnih gledišta. Pri tome je ukazao na negativnosti hrvatskog društva s namjerom da se Hrvati što prije moralno preporode kako bi uspješno prionuli k ostvarivanju nacionalnog napretka.

Tadašnji dramatičar Milan Ogrizović napisao je u pravaškoj Hrvatskoj smotri: »Eugen Kumičić pronašao je u hrvatskoj povijesti motive za izlaz iz tmurne atmosfere«. Bogati sadržaj hrvatske povijesti poslužio je kao vrijedan argument u nastojanju izvođenja hrvatskih nacionalnih prava. U samoj tradiciji Hrvatskog sabora bila je čvrsto polegnuta misao obrane hrvatskog državnog prava tako da se od samih parlamentarnih govornika tražilo dobro poznavanje pozitivnih vrijednosti hrvatske prošlosti. Tu se Kumičić pokazao